

Б. В. Магомедов

ЗНАХІДКИ ПРЕДМЕТІВ РИМСЬКОГО ІМПОРТУ З МЕТАЛУ НА ЧЕРНЯХІВСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ УКРАЇНИ

Більшість знахідок походять із західних областей України і датуються періодом С1в—С2. Мабуть, в основній масі це військові трофеї часів готських воєн (238—270 рр.).

Ключові слова: черняхівська культура, вельбарська культура, римський імпорт, готи, гуни.

Черняхівська культура була поширена у другій III — на початку V ст. на значній частині сучасної України (рис. 1). Практично на кожному черняхівському могильнику і поселенні присутні речі, імпортовані з Римської імперії. У більшості це керамічні вироби (амфори і столовий посуд), також намистини і скляні кубки [Кропоткин, 1970; Гавритухин, 1999; Гопкало, 2008; Магомедов, 2006б; Магомедов, Диденко, 2009]. Часто трапляються римські монети: загальна кількість врахованих екземплярів перевищує 30 тисяч [Магомедов, 2006а]. На відміну від Центральноєвропейського Барбарікуму, вироби з металу (окрім монет) тут досить рідкісні. З цих знахідок деякі зараз відомі лише по літературі, деякі не мають археологічного контексту і їх зв'язок з черняхівською культурою може бути сумнівним. Останнім часом, з масовим розповсюдженням металодетекторів, приватні колекції поповнюються новими знахідками, здобутими на археологічних пам'ятках незаконним шляхом¹. Можливості наукового використання цих речей, нерідко дуже цінних,

обмежені. У наше зведення увійшла тільки одна річ подібного походження, місце знахідки якої точно встановлене — військовий диплом з Хмельницької області (див. список знахідок, № 12).

Велику частину імпортованих виробів з металу складає бронзовий посуд. Це два відра типу Hemmoor (Eggers 63)² (№ 14 та 21)³ і дві ручки від подібних відер (№ 20, 22), клепааний казан (№ 19), два глеки (№ 3, 5), а також уламки і невизначені посудини (№ 1, 16, 26, 27, 35). Відоме також одне срібне блюдо (№ 33). Два срібні глеки, датованих близько 400 р., походять із зруйнованого поховання (Жігайлівка на Сумщині) [Пуцко, 1984]. Проте цю знахідку навряд чи можна пов'язувати з черняхівською культурою, як і інше поховання з розкішним посудом того ж часу з Великого Каменцю у сусідній Курській області Росії [Мацулевич, 1934; Шукин, 2005, с. 381—382]. Подібні знахідки належать до постчерняхівського періоду доби Великого переселення народів.

Малу кількість знахідок металевого посуду певною мірою можна пояснити тим, що кольорові метали, зокрема мідні сплави, цінувалися досить високо. Тому предмети, що стали непридатними до користування, повністю утилізувалися. Прикладом вторинного використання металевих виробів є знахідки в гребінницькій майстерні з Великої Снітинки. Тут знайдені обрізки бронзової посудини (найімовірніше,

1. Наприклад, до приватної колекції «Платар» потрапили бронзові вироби, подібні до наведених у нашому Списку знахідок: мініатюрні статуетки коня та Венери, ключі-персні та скоби від скриньок [Платар..., 2004, розд. 5, № 43, 108f, 109b—d, f]. Наявні тут і такі речі, що явно були здобуті на якомусь черняхівському могильнику — керамічний посуд, скляний келих, гребені [там же, розд. 6, № 6—10].

На території Східної Європи знахідка двох відер типу Eggers 63 також відома в Пантікапеї (Крим) у «похованні з золотою маскою» 1837 р. [Шаров 2009, с. 41, кат. № 44].

2. Тут і далі типологія римських імпортів за: [Eggers, 1951].

3. На території Східної Європи знахідка двох відер типу Eggers 63 також відома в Пантікапеї (Крим) у «похованні з золотою маскою» 1837 р. [Шаров, 2009, с. 41, кат. № 44].

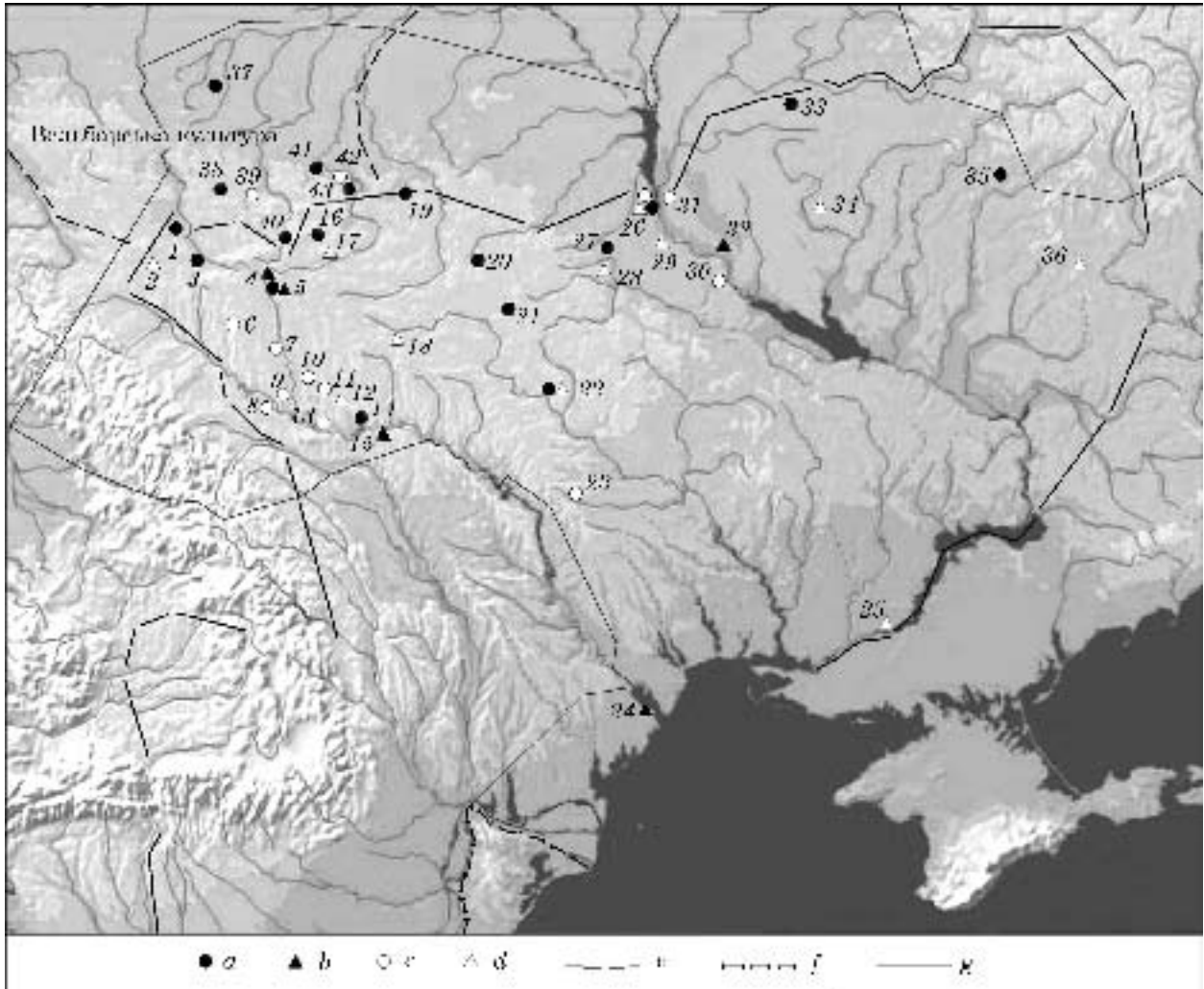

Рис. 1. Знахідки римських металевих виробів на території поширення черняхівської та вельбарської культур в межах України. Номери на карті відповідають номерам у Списку знахідок. *a* — посуд; *b* — деталі костюму та прикраси; *c* — статуєтки та вотивні фігурки; *d* — деталі кінської упряжі, медичні інструменти та інше; *e* — межі археологічних культур; *f* — кордон Римської імперії; *g* — сучасні кордони України

римський клепанний казанок), з якого робили заклепки для гребенів [Магомедов 1992, рис. 7, 17—25] (№ 27). Такі ж матеріали знайдено в майстерні з Бирлада в Румунії [Palade, 2004, fig. 30, 6, 11, 13; 40, 4, 6, 8, 9, 11, 13, 14]. Подібна доля спіткала й військовий диплом із Зарічанки, що був викарбуваний на бронзовій пластині (№ 12): його ліва сторона була обрізана [Іванчик, Погорілець, Саввов, 2008, с. 45].

Деякі знахідки слугували деталями костюма та прикрасами. На черняхівській території відомо декілька випадкових знахідок емалевих фібул [Кропоткин, 1970, № 1063, 1071, 1104, 1105, 1107], проте всі вони датуються занадто раннім часом (II — початок III ст.), що змушує сумніватися у їх зв'язку з цією культурою. Чотири фібули з Тіри (№ 24) можна з упевненістю віднести до римських виробів. Декілька литих фібул (так звані «Bügelknopffibeln» та ін.) з різних місць також можуть бути імпортами, але дуже вірогідно, що це місцеві наслідування провінційним зразкам; наприклад знахідки з Рішнева, Привільного, Петрівського, Лозової [Баран, 1981,

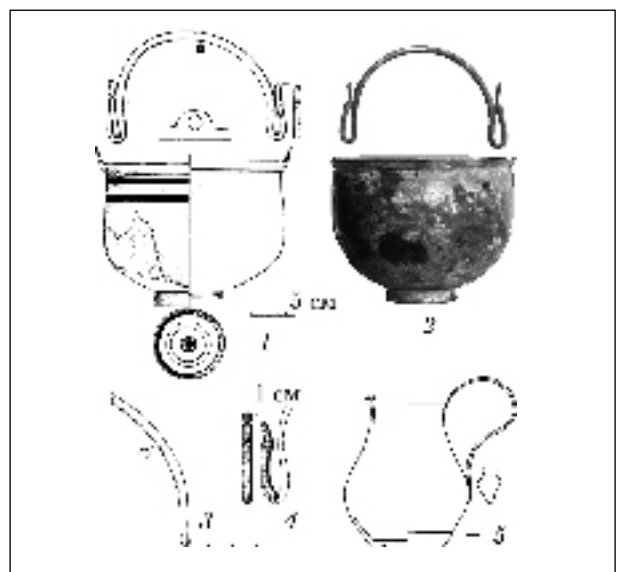

Рис. 2. Бронзовий посуд та його фрагменти: 1 — Думанів, № 14; 2 — Черепашинці, № 21 (без масштабу); 3 — Петриківці, № 20; 4 — Косанів, № 22; 5 — Чернелів-Руський, № 5

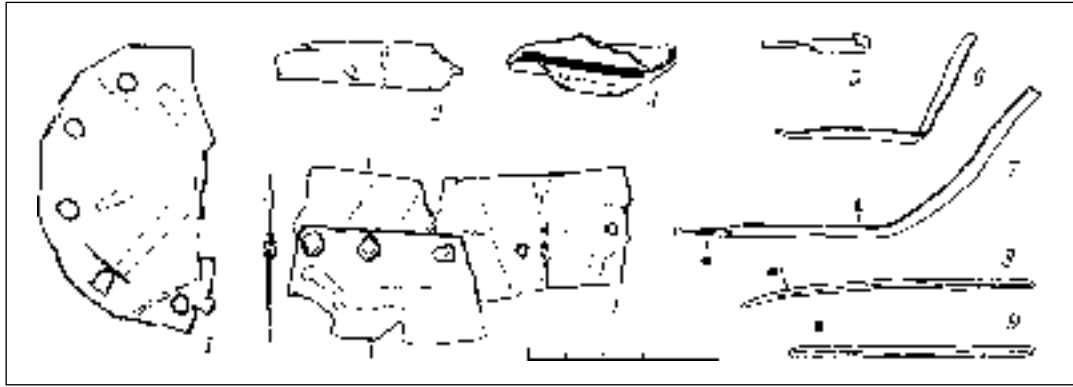

Рис. 3. Фрагменти бронзових посудин (1—4) та заготовки для заклепок (5—9). Велика Снітинка, № 27

табл. LXI, 22—23; Щукин, 1967, рис. 2, 1; Кухаренко, 1955, табл. IV, 2; Сибилев, 1926, табл. XXXI, 5; Кропоткин, 1970, № 1106; Скирда, 1999, рис. 1]. Інші імпортні деталі одягу — одна пряжка і поясна накладка з Чернелева-Руського (№ 5). До прикрас належать два бронзових і один золотий перстень (№ 15, 32), дві підвіски-булли (емкості для зберігання сакральних або ароматичних речовин) (№ 4, 32). Предмети озброєння і спорядження вершника: деталі піхов меча (№ 29) і фрагмент кінської вуздечки (псалій) (№ 22). Згадуваний військовий диплом (№ 12). Одна бронзова бляшка у вигляді лева (№ 2)

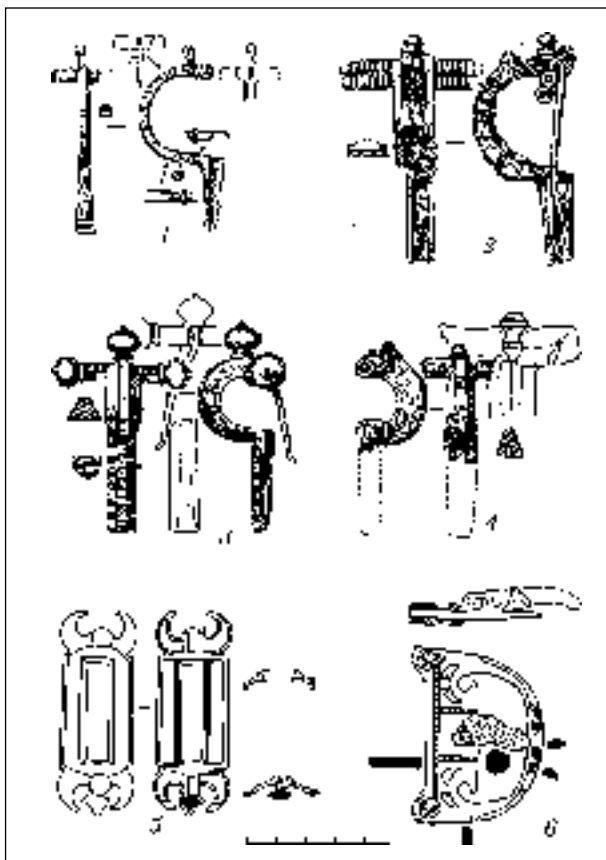

Рис. 4. Бронзові (1, 3, 4) та срібна (2) фібули, бронзова з емаллю поясна накладка (5), бронзова пряжка із залізними деталями (6); 1—4 — Білгород-Дністровський (Тіра), № 24; 5, 6 — Чернелів-Руський, № 5

була використана як підвіска. Стилістично близькі бляшки з поховання гунської доби на Пантікапейському некрополі слугували прикрасою кінської зброї [Засецкая, 1993, с. 67, кат. № 167]. Медичні інструменти: один пінцет і один скальпель (№ 18, 36). Деталі від туалетних скриньок: три залізних ключі (№ 18) та два бронзових ключі-персні (№ 28, 36), бронзові скоби у вигляді герми (№ 25, 36). Деталь вагів (№ 17), бронзова чорнильниця (№ 18).

Статуетки та інші об'ємні зображення. Шість мініатюрних статуеток богів (Ісида, Гор, Осиріс) (№ 6, 7, 10, 26, 30, 31), одна жіноча фігура (№ 8), одна фігура коня (№ 23). Це випадкові знахідки, проте їх зв'язок з черняхівськими пам'ятками цілком можливий. Фігура коня походить з села Кринички, де було досліджено поселення і могильник з похованням найранішої фази черняхівської культури (близько 230—270 рр.). Крім того, поблизу черняхівського ареалу, в землянці вельбарської культури також знайдений фрагмент статуетки (№ 39). Вотивні предмети: зображення руки, присвячене Юпітеру-Доліхену (№ 9), два зображення фалосів (№ 11, 13). Ці речі

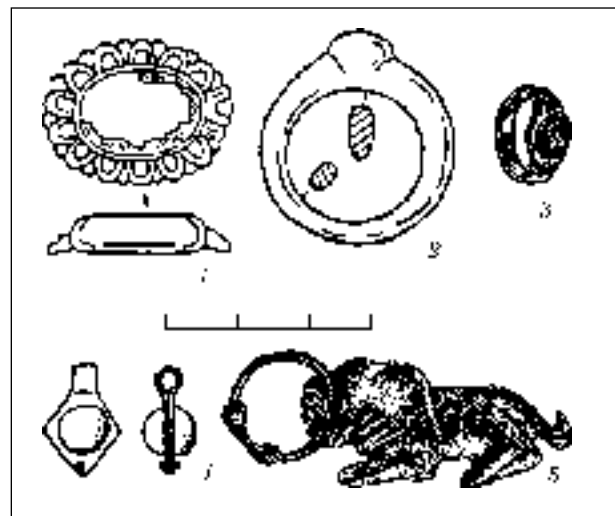

Рис. 5. Персні (1—3), підвіска (4) та бронзова бляшка, використана як підвіска (5): 1, 2, 4, 5 — бронза; 3 — золото та скло; 1, 2, 4 — Соснова, № 32; 3 — Оселівка, № 15; 5 — Черепин, № 2

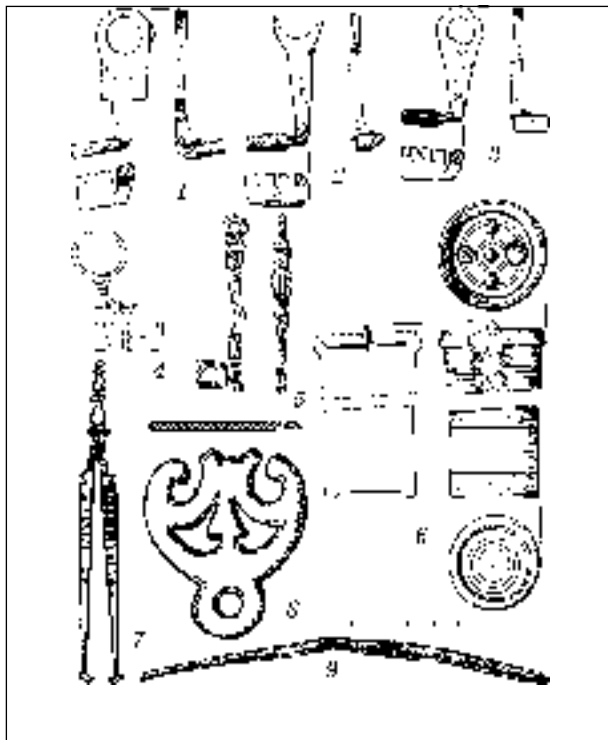

Рис. 6. Ключі від скриньок (1—4); скоба для замка від скриньки (5); чорнильниця (6); пінцет (7); фрагмент бронзового псалія від вуздечки (8); уламок терезів (9): 1—3 — залізо; 4—9 — бронза. 1—3, 6, 7, — Ружичанка, № 18; 4 — Малополовецьке, № 28; 5 — Миколаївка, № 25; 8 — Косанів, № 22; 9 — Лепесівка, № 17

є випадковими знахідками і до черняхівської культури віднесені умовно на підставі їх приблизного датування. Решта предметів із зображеннями — це дві бронзові бляхи не встановленого призначення у вигляді голів (№ 26, 34).

Декілька римських металевих предметів знайдено поблизу північно-західної межі черняхівської культури в зоні вельбарської культури. У «княжому» похованні з Рудки ви-

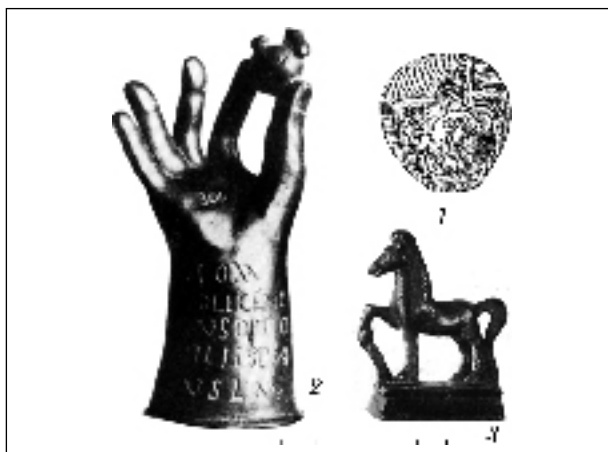

Рис. 7. Бронзова з емаллю бляшка (1, без масштабу); бронзова вотивна рука (2); бронзова фігурка коня (3): 1 — Київ, № 26; 2 — Мишків, № 9; 3 — Кринички, № 23

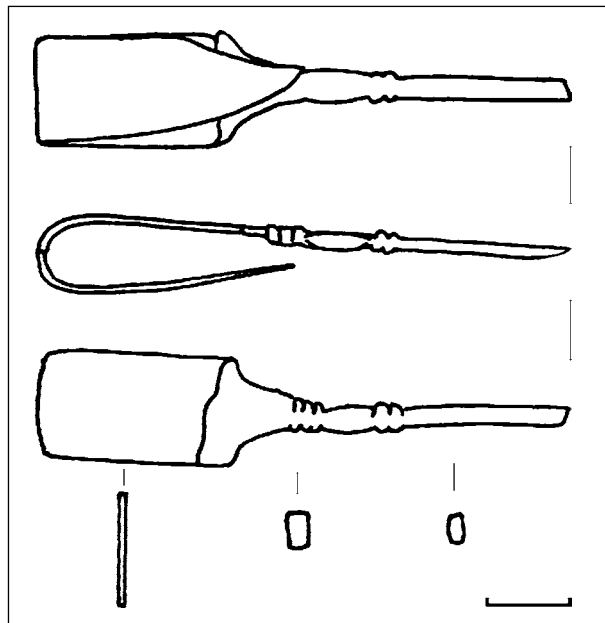

Рис. 8. Бронзовий ніж-скальпель. Войтенки, № 36

явлено бронзове відро і таз (№ 40). Пам'ятник знаходиться на межі обох культур і його культурна приналежність залишається проблематичною. Поховання з таким багатим інвентарем (бронзові посудини, срібні шпори, срібний ніж, скляний кубок) більш характерні для вельбарського ареалу. На зв'язки з черняхівським середовищем вказує переважання гончарних посудин над ліпними, що не є характерним для вельбарської культури. Проте це може бути таким же показником багатства і високого рангу похованого, як і наявність імпортованих бронзових і скляних посудин. Незвичайна знахідка трапилася на могильнику Дерев'яне — патера I ст. н. е. (№ 41), яка в пізньоримський час була вже «музейним раритетом». В інших місцях знайдено відро, ручку від відра і клепааний казан (№ 37, 39, 43). Срібні посудини гунської доби походять із скарбу в Борочиче (№ 38). Також знайдено три статуетки богів (№ 39, 42).

Більшість розглянутих знахідок походять із західних областей України і датуються раннім періодом черняхівської культури (ступені C1b—C2 за європейською хронологією, або близько 230—330 pp.). Серед них трапляються випадкові речі, які навряд чи могли бути бажаним товаром серед варварів, наприклад, чорнильниця, військовий диплом, різноманітні статуетки, вотивні фігурки фалосів або руки. В період інтенсивного торгового обміну з Римською імперією (ступені C3, в меншій мірі D1, або 330—430 pp.) металеві вироби, на відміну від кераміки та скла, надходили у черняхівські землі в дуже обмеженій кількості. Припускаємо, що знахідки раннього періоду були в значній мірі військовою здобиччю часів Гот-

ських воєн (238—270)¹. На користь цього свідчить знахідка вотивної руки з Мишково, яка, виходячи з напису на ній, була захоплена у римському військовому святилищі-санктуарії в провінції Дакія [Kolendo, Trynkowski 1998]. Таке ж походження можуть мати деякі металеві речі з вельбарської культурної області Західної України (наприклад, патера I ст. н. е. з Дерев'яного). Мабуть, воїни сусіднього спорідненого племені брали участь у військових компаніях разом з готами. Рідкісні знахідки срібних посудин пізнього черняхівського і постчерняхівського періоду (Борочиче, імовірно Борзна) могли бути дарами, які отримували союзники гунів від римської адміністрації.

СПИСОК ЗНАХІДОК РИМСЬКИХ МЕТАЛЕВИХ ВИРОБІВ ТА ВЕЛЬБАРСЬКІЙ КУЛЬТУРАХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА

1. **Неслухів** (Львівська обл., Кам'янсько-Бузький район)

Фрагмент бронзової посудини з заклепками (клепаний казанок?). Поселення, споруда, 1946 р. [Смішко, 1949, с. 194, рис. 4, 9; Кропоткин, 1970, № 838].

2. **Черепин** (Львівська обл., Пустомитівський район)

Бронзова бляшка у вигляді лева, використана як підвіска (рис. 5:5). Довжина 3,8 см. Поселення, житло VIII, 1954—1956 рр. [Баран, 1956; 1961, с. 69, рис. 12; 1981, с. 118, табл. XXIV, 5; Кропоткин, 1970, № 1293]. Стилистично близькі бляшки гунського часу з Пантикапейського некрополя прикрашали кінську зброю [Засецкая, 1993, с. 67, кат. № 167].

3. **м. Кам'янка-Бузька** (Львівська обл.)

Бронзовий глек з кулястим тулубом, високим горлом, на високому піддоні. Висота 24,5 см, діам. корпусу 14 см. Випадкова знахідка не пізніше 1912 р. Львівський історичний музей [Nadaczek, 1912, s. 26—27, tab. VIII; Majewski, 1949, s. 72, Nr. 37, tab. V, 2—3.; Eggers, 1951, S. 152, Nr. 2063; Кропоткин, 1970, № 836].

4. **Біла** (Тернопільська обл., Тернопільський район)

Бронзова підвіска-булла. Могильник, похов. 3. Тернопільський музей [Герета, 1989, рис. 9, I].

5. **Чернелів-Руський** (Тернопільська обл., Тернопільський район)

Могильник, 1973—2000 рр. Тернопільський краєзнавчий музей. Крім наведених нами, до колекції входить ще кілька металевих речей провінційно-римського походження. Їх публікація очікується ближчим часом.

1. Основне населення черняхівської культури склали германці-готи [Магомедов, 2001].

а. Бронзовий глек грушоподібної форми (рис. 2, 5). Висота 12,5 см. Похов. 41 (кінець III — початок IV ст.) [Герета, 1989, рис. 5, 41i].

б. Бронзова поясна пряжка з прорізним орнаментом (рис. 4, 6). Довжина 5,8 см. Похов. 211.

с. Бронзова поясна накладка з емаллю (рис. 4, 5). Довжина 7,1 см. Похов. 38.

6. **Синьків** (Тернопільська обл., Заліщицький район).

Бронзова статуетка Ісиди. Випадкова знахідка, не пізніше 1877 р. [Majewski, 1949, s. 69, Nr. 12; Eggers, 1951, S. 156, Nr. 2193; Кропоткин, 1970, № 1193].

7. **Могильниця** (Тернопільська обл., Тербовлянський район)

Бронзова статуетка Осіріса. Випадкова знахідка, 1871 р. [Majewski, 1949, s. 68, Nr. 7; Eggers, 1951, S. 153, Nr. 2114; Кропоткин, 1970, № 1192].

8. **Городниця** (Івано-Франківська обл., Городенківський район)

Бронзова жіноча статуетка. Розкопки I. Коперницького у 1876—1878 рр. Краків, Археологічний музей [Кропоткин, 1970, № 1319].

9. **Мишків** (Тернопільська обл., Заліщицький район)

Бронзова вотивна фігурка у вигляді руки, що тримає кулю, на котрій збереглися дві ступні від відламаної фігури, віргідно, Вікторії (рис. 7, 2). На руці напис-присвята Юпітерові-Доліхену від *optio* (помічник командира) I Іспанської когорти. Висота, що збереглися, 11,5 см. Випадкова знахідка, 1862 р. Львівський історичний музей, інв. № 3435. Датується другою половиною II — 40-ми рр. III ст. [Majewski, 1949, s. 69, Nr. 19, tab. I, 1; Eggers, 1951, S. 154, Nr. 2117; Кропоткин, 1970, № 1211, рис. 80, 5; Kolendo, Trynkowski, 1998].

10. **Жабинці** (Тернопільська обл., Гусятинський район)

Бронзова статуетка Ісиди з Гором. Випадкова знахідка, не пізніше 1870 р. Краків, Археологічний музей [Majewski, 1949, s. 69, Nr. 17; Eggers, 1951, S. 157, Nr. 2219; Кропоткин, 1970, № 1189].

11. **Коцюбинчики** (Тернопільська обл., Чортківський район)

Бронзовий фаллус з крильцями й кільцем для підвішування. Випадкова знахідка, XIX ст. [Majewski, 1949, s. 69, Nr. 18, tab. II, 4; Eggers, 1951, S. 152, Nr. 2074; Кропоткин, 1970, № 1191].

12. **Зарічанка** (Хмельницька обл., Чемеровецький район)

Фрагмент римського військового диплому на бронзовій пластинці, виданий ветерану преторіанської когорти, уродженцю міста Дурострум в провінції Нижня Мезія 30 березня 207 року від Р. Х. Розмір 6,4 × 6,7 см. Поселення, підйомний матеріал, 2006 р. Там же знайдено фібулу серії Almgren VII, датовану III ст. [Іванчик, Погорілець, Саввов, 2008].

13. **Залісся** (Тернопільська обл., Борщівський район)

Бронзовий фалос з крильцями й кільцем для підвішування. Випадкова знахідка, не пізніше

1898 р. [Majewski, 1949, s. 69; Nr. 21, tab. II, 3; Eggers, 1951, S. 157, Nr. 2224; Кропоткин, 1970, № 1190].

14. **Думанів** (Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський район)

Бронзове відро типу Неммоор (Eggers 63) (рис. 2, 1). Випадкова знахідка (не пізніше 1978 р.) на поселенні черняхівської культури, поблизу відомого могильника. Зберігалося у Кам'янець-Подільському педінституті [Кропоткин, 1978, с. 8; Kokowski, 2003, s. 248; 2007, rys. 67].

15. **Оселівка** (Чернівецька обл., Кельменецький район)

Золотий перстень з вставкою із зеленого непрозорого скла (пасти) (рис. 5, 3). Могильник, багате дитяче похов. 58, датується IV ст. [Никитина 1988, с. 54, рис. 30, 2].

16. **Шумськ** (Тернопільська обл., Шумський район)

Бронзова посуда. Випадкова знахідка, не пізніше 1937 р. Не збереглася. [Cynkałowski, 1961, s. 116—117, Nr. 6; Кропоткин, 1970, № 848].

17. **Лепесівка** (Хмельницька обл., Білогірський район)

Стрижень від терезів (*statera*) (рис. 6, 9). Поселення, 1959 р. [Тиханова, 1978; Кропоткин, 1970, № 1274].

18. **Ружичанка** (Хмельницька обл., Хмельницький район)

а. Бронзовий пінцет (рис. 6, 7). Поселення, 1966 р. Кам'янець-Подільський музей [Кропоткин, 1970, № 1266; Винокур, 1972, рис. 31, 4].

б. Бронзова чорнильниця (*atramentarium*) циліндричної форми з тонкої бляхи (рис. 6:6). Складається з вмістилища та кришки з двома отворами, які зачиняються за допомогою поворотного диску. Датується останньою чвертю III — першою чвертю IV ст. Могильник, похов. 25. [Винокур, 1979, с. 118—120, рис. 16, 5; Kokowski, 2003].

с. Три залізні ключі від шкатулок (різні), тип Kokowski E (рис. 6, 1—3). Комплекс датується останньою чвертю III — першою чвертю IV ст. Могильник, похов. 11 [Винокур, 1979, с. 114, рис. 7, 2—4; Kokowski, 1997, s. 40, 41, Abb. 23].

19. **Черниця** (Житомирська обл., Ярунський район)

Клепаний бронзовий казанок циліндричної форми із закругленим дном (не зберігся). Містив у собі скарб римських монет I—II ст. та срібну пряжку IV ст., 1878 р. [Кропоткин, 1961, с. 56, № 393; 1970, № 813].

20. **Петриківці** (Вінницька обл., Хмельницький район)

Уламок ручки від бронзового відра типу Неммоор (рис. 2, 3). Могильник, культовий шар, 1992 р. Вінницький музей [Магомедов, Левада, 1993, рис. 1, 12].

21. **Черепашинці** (Вінницька обл., Калинівський район)

Бронзове відро типу Неммоор (Eggers 63) (рис. 2, 2). Датується між 210—320 рр. Могиль-

ник, розкопки Г. Брілінга у 1925 р. [Левада, 2003, с. 17, фото 2].

22. **Косанів** (Вінницька обл., Гайсинський район)

а. Уламок ручки від бронзового відра типу Неммоор, на кінці стилізоване зображення голови тварини (рис. 2, 4). Могильник, культовий шар, 1963 р. [Кравченко, 1967, с. 114, рис. 12; Кропоткин, 1970, № 811].

б. Фрагмент кінської вуздечки (бронзового псалія) з прорізним орнаментом (рис. 6, 8). Могильник, похов. 45, 1962 р. [Кравченко, 1967, с. 114, рис. 11, 1; Кропоткин, 1970, № 1269, рис. 50, 2].

23. **Кринички** (Одеська обл., Балтський район)

Бронзова фігурка коня на прямокутному постаменті (рис. 7, 3). Висота 5,5 см. Датується III ст. Випадкова знахідка, не пізніше 1909 р. Державний Ермітаж, Санкт-Петербург. ОАК 1909—1910, с. 213, рис. 243 [Сьмонович 1958; Кропоткин, 1970, № 1186, рис. 80, 1].

24. **м. Білгород-Дністровський (античне місто Тіра)** (Одеська обл.).

В пізньоримський час місто перебувало під контролем варварів [Павленко, Сон, 1991].

а. Бронзова шарнірна «арбалетна» фібула (*Scharnierarmbrustfibel*) (рис. 4:1). Довжина 6,7 см. Датується серединою — другою половиною IV ст. [Гороховський, Сон 1989, с. 73, рис. 2, 3].

б. Бронзова фібула «з цибулеподібними кнопками» (*Zwiebelknopffibel*), типу 4-с за Е. Келлером (рис. 4, 3). Довжина 7 см. Датується другою половиною IV ст. [Гороховський, Сон, 1989, с. 73, рис. 1, 6].

с. Уламок бронзової фібули (*Zwiebelknopffibel*) (рис. 4, 4). Датується серединою — другою половиною IV ст. [Кропоткин, 1970, № 1100; Гороховський, Сон, 1989, с. 73, рис. 1, 7].

д. Срібна «арбалетна» фібула (*Armbrustfibel*) (рис. 4, 2). Довжина 7,8 см. Датується III ст. [Гороховський, Сон, 1989, с. 74, рис. 1, 5].

25. **Миколаївка (Gorodok Nikolajewka)** (Херсонська обл., Бериславський район)

Бронзова скоба для замка від скриньки, має вигляд герми (рис. 6, 5). Довжина 6,5 см. Могильник, похов. 1М, 1909 р. В цьому ж комплексі знайдено світлоглиняну амфору типу F за М.Б. Шеловим, що датується серединою — третьою чвертю IV ст. [Ebert 1913, S. 92, Abb. 105].

26. **м. Київ**

а. Бронзове відро або сітула (?). Посудина містила скарб римських монет II ст. від Р.Х. Львівська площа, 1874—1875 р. Не збереглася [Кропоткин, 1970, № 820].

б. Бронзова статуетка Гора. Випадкова знахідка, не пізніше 1956. [Кропоткин, 1970, № 1180].

с. Бронзова лита бляшка з рельєфним зображенням голови, що оточена німбом з п'яти променів; по краю бляшка оздоблена синьою емаллю, на променях — червона емаль (рис. 7,

1). Поселення, розкопки М. Мовчанівського на Старокиївській горі, 1937 р. [Каргер, 1948, рис. 8; Самойловський, 1952, рис. 3, 2; Кропоткин, 1970, № 1270].

27. **Велика Снітинка** (Київська обл., Фастівський район)

Фрагменти бронзової посудини з заклепками; вірогідно, від клепаного казанка (рис. 3). Поселення, на якому досліджено майстерні з виробництва гребенів, 1988—1989 рр. [Магомедов, 1992, с. 104, рис. 7, 17—25].

28. **Малополовецьке** (Київська обл., Фастівський район)

Бронзовий перстеноподібний ключ від шкатулки (рис. 6, 4). Розміри 2 × 3 см. Поселення, культурний шар [Лысенко, 2007, рис. 97, 10; 98, 10].

29. **м. Обухів** (Київська обл.)

Деталь від піхов меча: залізна кінцівка (бутороль) півмісячної форми та бронзова пластина-накладка. Поселення, об'єкт 17. 1989 [Кравченко, Петраускас, Шишкин, 2007, с. 188, рис. 39, 1].

30. **Пекарі** (Черкаська обл., Канівський район)

Бронзова статуетка Озириса. Випадкова знахідка, не пізніше 1903 р. Не збереглася. [Кропоткин, 1970, № 1194].

31. **Бровари** (Київська обл.)

Бронзова статуетка Озириса. Випадкова знахідка, не пізніше 1917 р. Не збереглася. [Кропоткин, 1970, № 1195].

32. **Соснова** (Київська обл., Переяслав-Хмельницький район)

Могильник, багате поховання 245. Розкопки 1978—1986 рр. [Махно, Сикорский, 1989, табл. 2, 3].

а. Фрагмент бронзової каблучки: оправа вставки (рис. 5, 1) [Магомедов, Абашина, Солтис, 2003, рис. 11, 9].

б. Бронзова лита каблучка (рис. 5, 2) [Магомедов, Абашина, Солтис, 2003, рис. 11, 20].

с. Бронзова підвіска-булла (рис. 5, 4). [Магомедов, Абашина, Солтис, 2003, рис. 11, 21].

33. **Борзна** (Чернігівська обл., борзнянський район)

Срібне блюдо. Скарб 1872 року з римськими монетами. Не збереглося. [Кропоткин, 1970, № 745].

34. **Білоцерківці** (Полтавська обл., Пирятинський район)

Бронзова бляшка з рельєфним зображенням голови Горгоні (?). Могильник, у похованні з тілоспаленням. Полтавський краєзнавчий музей [Махно, 1960, с. 41, № 56; Кропоткин, 1970, № 1272].

35. **Жигайлівка** (Сумська обл., Тростянецький район)

Бронзовий глек. Скарб 1804 року з монетами I—II ст. Не зберігся [Кропоткин, 1970, № 846].

36. **Войтенки** (Харківська обл., Валківський район)

Поселення та могильник. Розкопки М. Любичева з 2004 р.

а. Бронзовий ніж-скальпель (рис. 8). Могильник, поховання 69. [Любичев, 2009, рис. 5, 1]

б. Бронзова скоба для замка від скриньки, має вигляд герми. Поселення, культурний шар [Ljubičev, in Druck].

с. Бронзовий перстеноподібний ключ від шкатулки. Могильник, культурний шар [Ljubičev, in Druck].

ВЕЛЬБАРСЬКА КУЛЬТУРА

37. **Сереховичі** (Волинська обл., Ковельський район)

Бронзовий казанок або відро, тип не встановлено. Випадкова знахідка в похованні (?), не пізніше 1939 р. Варшава, Археологічний музей [Majewski, 1949, s. 86, Nr. 180; Eggers, 1951, S. 155, Nr. 2174; Кропоткин, 1970, № 812].

38. **Борочиче** (Волинська обл., Берестечківський район)

Скарб 1928 року містив, окрім срібного посуду, срібні денарії та золотий медальон Йовіана (363—364 рр.). Варшава, Археологічний музей [Piotrowski, 1929; Majewski, 1949, s. 109, Nr. 470; Тиханова, 1956; Кропоткин, 1961, с. 52, № 317; 1970, с. 86—87, № 735].

а. Срібний глек грушеподібної форми з вузьким горлом, орнаментований листям аканфу. Висота 28 см, діаметр корпусу 19 см. Візантія, близько рубежу IV—V ст.

б. Срібна фляга яйцеподібної форми с вушком для підвішування, пошкоджена. Висота 21 см, діаметр корпусу 14 см.

39. **Хрінники** (Рівненська обл., Демидівський район)

а. Залізна ручка відра. Поселення, культурний шар [Козак, Прищеп, Шкоропад, 2004, с. 105, рис. 64, 1].

б. Уламок бронзової статуетки Серапіса: голова в головному уборі — «калафі». Висота 4,2 см. Поселення, напівземлянка № 90 з матеріалом першої половини III ст. [Козак, 2006].

40. **Рудка** (Тернопільська обл., Кременецький район)

Окреме «князівське поховання». Датується другою половиною III ст.). Випадкова знахідка, 1936. Варшава, Археологічний музей [Petersen, 1941; Кропоткин, 1970, № 847, рис. 55, 5—6; Кухаренко, 1980, с. 83—86, табл. XXXI, 1; XXXII, 9; Kokowski, 2001].

а. Бронзове відро типу Hemmoor (Eggers 62). Висота 17,5 см, діам. вінчика.

б. Бронзова миска, тип Eggers 82. Висота 7,5 см, діам. вінчика 19,9 см.

41. **Дерев'яне** (Рівненська обл., Рівненський район)

Бронзова патера з втраченим держакотом типу Eggers 155, датується першою половиною I ст н. е. Діам. 18,8 см. Знайдено в похованні-кремації на могильнику 3—4 ст., 1935 р. Варшава, Археологічний музей [Majewski, 1949, s. 81, Nr. 124; Eggers, 1951, S. 150, Nr. 2028;

Synkałowski, 1961, s. 110, 116, Nr. 1, tab. XV, 4; Кропоткин, 1970, № 845, рис. 55, 7; 64, 2—3; Кухаренко, 1980, табл. XXVIII, 1e].

42. м. Рівне

а. Бронзова статуетка Венери. Випадкова знахідка поблизу міста, 1890 р. [Кропоткин, 1970, № 1187].

б. Бронзова статуетка Ізиди. Випадкова знахідка, не пізніше 1924 р. [Majewski, 1949, s. 68, Nr. 11; Eggers, 1951, S. 154—155, Nr. 2148; Кропоткин, 1970, № 1188].

43. Городище (Рівненська обл., Рівненський район)

Бронзовий клепаный казанок типу Eggers 41—42, датується II—III ст. Знайдений на могильнику разом із гончарним та ліпним посудом III—IV ст., 1909 р. [Кухаренко, 1978, рис. 10; Кропоткин, 1970, № 844].

Баран В.Д. Бронзовая подвеска из села Черепин // КСИИМК. — 1956. — № 65. — С. 136—137.

Баран В.Д. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. — К., 1961.

Баран В.Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу). — К., 1981.

Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II—V ст. н. е. — К., 1972.

Винокур І.С. Ружичанський могильник // Могильники черняхівської культури. — М., 1979. — С. 112—135.

Гавритухин И.О. Хронологические индикаторы финала черняховской культуры. 1. Толстостенные кубки со шлифованной и пластической орнаментацией: конические и с выделенной ножкой (Eggers 236—238, Straume IV—XI) // Сто лет черняховской культуре (Библиотека Vita Antiqua). — К., 1999. — С. 48—86.

Герета И.П. Новые могильники черняховской культуры Западной Подолии и вельбарская культура // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. — Lublin, 1989. — Т. 2. — С. 283—297.

Гонкало О.В. Бусы и подвески черняховской культуры. — Киев 2009.

Гороховский Е.Л. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины // Тр. V Междун. конгр. археологов-славистов. — К., 1988. — Т. 4. — С. 34—46.

Гороховський Є.Л., Сон Н.О. Фібули з Тіри // Археологія. — 1989. — № 3. — С. 69—78.

Засецкая И.П. Материалы Боспорского некрополя второй половины IV — первой половины V вв. н. э. // МАИЭТ. — 1993. — Вып. 3. — С. 23—104.

Іванчик А.І., Погорілець О.Г., Саввов Р.В. Новий римський військовий диплом з території України // Археологія. — 2008. — № 1. — С. 45—54.

Каргер М.К. К вопросу о древнейшей истории Киева. // СА. — 1948. — № X. — С. 235—254.

Клейман И.Б. Отчет о работе Белгород-Днестровского отряда Одесского археологического музея Английской экспедиции Института археологии АН УССР в 1965 г. // НА ИА НАН Украины. — 1965/28.

Козак Д.Н. Божество Сарапіс із поселення готів на Волині // Археологія. — 2006. — № №. — С. 60—65.

Козак Д., Прищета Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водоймищі). — К., 2004.

Кравченко Н.М. Косановский могильник (по материалам раскопок В.П. Петрова и Н.М. Кравченко) // МИА. — 1967. — № 139. — С. 77—135.

Кравченко Н.М., Петраускас О.В., Шишкин Р.Г., Петраускас А.В. Памятники археологии поздне-римского времени Правобережной Киевщины. — К., 2007.

Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР // САИ. — 1961. — Вып. Г 4-4.

Кропоткин В.В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.) // САИ. — 1970. — Вып. Д 1-27.

Кропоткин В.В. Отчет об археологических раскопках могильника черняховской культуры у с. Думанов Каменец-Подольского р-на Хмельницкой обл. в 1978 г. // НА ИА НАН Украины. — 1978/121.

Кухаренко Ю.В. Поселение и могильник полей погребений в селе Привольном // СА. — 1955. — Т. XXII. — С. 125—152.

Кухаренко Ю.В. Могильник у с. Городище // Проблемы археологии. — Ленинград, 1978. — Вып. 2. — С. 94—97.

Кухаренко Ю.В. Могильник Брест-Тришин. — М., 1980.

Левада М. Могильник Черепашинці: спроба архівної реконструкції досліджень археологічної пам'ятки // Пам'ятки України. — 2003. — № 4. — С. 12—19.

Лысенко С.Д. Отчет о работах Фастовской археологической экспедиции в 2007 году // НА ИА НАН Украины.

Любичев М.В. Погребение с римским импортом на могильнике черняховской культуры Войтенки (Восточная Украина) // Ostroghotica. Археология Центральной и Восточной Европы поздне-римского времени и Эпохи Великого переселения народов. — Харьков, 2009. — С. 72—90.

Магомедов Б.В. Велика Снітинка 2 — поселення гребінників III—IV ст. н. е. // Стародавнє виробництво на території України. — К., 1992. — С. 94—116.

Магомедов Б.В. Монети як джерело вивчення історії племен черняхівської культури // Археологія. — 2006а. — № 4. — С. 46—51.

Магомедов Б.В. Римские амфоры в черняховской культуре // Готы и Рим (Библиотека Vita Antiqua). — К., 2006б. — С. 52—59.

Магомедов Б.В., Абашина Н.С., Солтис О.Б. Пам'ятки черняхівської культури в Київській області. Археологічна карта. — К., 2003.

Магомедов Б.В., Диденко С.В. Краснолаковая керамика в черняховской культуре // Боспорские исследования. — 2009. — № 21. — С. 320—349.

Магомедов Б.В., Левада М.С. Розкопки черняхівського могильника в с. Петриківці // АДУ 1992 р. — К., 1993. — С. 92—93.

Махно Е.В. Памятники черняховской культуры на территории УССР // МИА. — 1960. — № 82. — С. 9—83.

Махно Е.В., Сикорский М.И. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы на левобережье Днепра // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. — Lublin 1989. — Т. 2. — С. 249—262.

Мацулевич Л.А. Погребение варварского князя в Восточной Европе / ИГАИМК. — 1934. — Вып. 112.

Никитина Г.Ф. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл. // Могильники черняховской культуры. — М., 1988. — С. 5—97.

Отчет Императорской Археологической Комиссии за 1909—1910 гг. — СПб, 1913.

Павленко Ю.В., Сон Н.О. Пізньоантична Тіра та ранньодержавне об'єднання візготів // Археологія. — 1991. — № 2. — С. 6—16.

- Платар. Колекція предметів старовини родин Платонових і Тарут. Каталог. — К., 2004.
- Пуцко В.Г. Серебряные кувшины из Жигайловки // ВДИ. — 1984. — № 4. — С. 77—89.
- Самойловський І.М. Пам'ятки культури полів поховань у Києві // Археологія. — 1952. — Т. 7. — С. 153—157.
- Сибилев Н.В. Древности Изюмщины. — Изюм, 1926. — Вып. I.
- Скирда В.В. Дослідження нового селища черняхівської культури поблизу м. Богодухова // АБУ 1998—1999 рр. — К., 1999. — С. 148.
- Смішко М.Ю. Звіт про дослідження селища періоду «полів поховань» в Неслухові у 1946 р. // АП. — 1949. — Т. 1. — С. 189—205.
- Сымонович Э.А. Две статуэтки коня из Побужья // КСИИМК. — 1958. — Вып. 72. — С. 22—27.
- Сымонович Э.А. Памятники черняховской культуры в с. Кринички (по материалам С.С. Гамченко и раскопкам 1957—1958 гг.) // МИА. — 1960. — № 82. — С. 239—252.
- Тиханова М.А. Борочичский клад // СА. — 1956. — № 25. — С. 301—317.
- Тиханова М.А. О находке римских весов на Южной Волини // Проблемы археологии. — Ленинград, 1978. — Вып. 2. — С. 97—101.
- Фармаковский Б. Памятники античной культуры, найденные в России // ИАК. — 1902. — Вып. 3. — С. 114—121.
- Шаров О.В. Погребение с золотой маской // Тайна золотой маски. Каталог выставки (Гос. Эрмитаж). — СПб, 2009. — С. 17—42.
- Щукин М.Б. О трех датировках черняховской культуры // КСИА. — 1967. — № 112. — С. 8—13.
- Щукин М.Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). — СПб, 2005.
- Sunkalowski A. Materiały do pradziejow Wołynia i Polesia Wołyńskiego. — Warszawa, 1961.
- Ebert M. Ausgrabungen bei dem «Gorodok Nikolaewka» am Dnjepr, Gouv. Cherson // Prähistorische Zeitschrift. — 1913. — № 1—2. — S. 80—113.
- Eggers H. Der römische Import im freien Germanien. — Hamburg, 1951.
- Hadaczek K. Kultury dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego. Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnologiczne. — 1912. — 12. — S. 23—33.
- Kokowski A. Schloßbeschläge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit. — Lublin, 1997.
- Kokowski A. Ein sogenanntes «Fürstengrab» von Rudka in Wolhynien (Seine Bedeutung für die rekonstruktion des Bildes der germanischen Eliten im späten Altertum) // Military Aspects of the aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration. Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History 5 (Copenhagen 2001). — 2001. — P. 41—53.
- Kokowski A. Antyczne atramentarium z terytorium kultury czerniachowskiej // Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana prof. J. Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. — Warszawa, 2003. — S. 245—252.
- Kokowski A. Goci od Skandzy do Campi Gothorum. — Warszawa, 2007.
- Kolendo J., Trynkowski J. Rączka wotywna z Myszkowa lupem pochodzącym z obozu rzymskiego w Dacji // 20 lat archeologii w Masłomęczu. — Lublin, 1998. — Т. II. — S. 79—90.
- Ljubičev M. Die Funde des römischen Import in der Ostukraine // in Druck.
- Majewski K. Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich // Prace Wrocławskiego towarzystwa naukowego. — Wrocław, 1949. — Seria A, Nr. 13.
- Palade V. Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea — a doua jumtate a sec. al V-lea). — București, 2004.
- Piotrowski J. Skarb Boroczycy, powiat Gorochywna Wołyniu. — Lwów 1929.
- Petersen E. Ein reicher gepidischer Grabfund aus Volhynien // Gothiskandza. — 1941. — № 3. — S. 39—52.

B. V. M a g o m e d o v

METAL FINDINGS OF ROMAN IMPORT ON THE CHERNYKHIV'S SETTLEMENTS OF UKRAINE

The most findings derived from west regions of Ukraine and them is dated by period C 1b—C2. Possible it is military trophies of times Goths warms (238—270 years).